

УДК 37.091.12:316.454.54:17(045)

СЕРГІЙ СТЕПАНЕНКО

ORCID: 0000-0002-1524-2577

НАТАЛІЯ СТЕПАНЕНКО

ORCID: 0000-0002-6228-5369

(Полтава)

ЕТИЧНИЙ ВИМІР ПЕДАГОГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті здійснено аналіз етичних засад професійної комунікації педагога, окреслено етичні вимоги щодо взаємодії педагога з учнями, батьками, адміністрацією, колегами, іншими комунікантами, визначено базові принципи мережевої етики педагога, запропоновано заходи стимулювання етичної поведінки педагогічних працівників в закладах освіти.

Ключові слова: педагогічна етика, педагогічна комунікація, етичні принципи, неетична поведінка, етичний кодекс педагогічного працівника.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освітнього простору України актуалізуються питання морально-етичних засад взаємодії педагога з іншими учасниками навчально-виховного процесу. З огляду на це, для науково-педагогічної спільноти набуває дедалі більшої актуальності питання розробки теоретичних засад етики педагогічної взаємодії, а також їх практичної реалізації через забезпечення плідної співпраці вчителів, батьків і дітей на засадах взаємної довіри і поваги, досягнення балансу прав, обов'язків і відповідальності в трикутнику «дитина – педагоги – батьки». У цьому контексті варто також враховувати інші варіанти взаємодії: педагог – педагог, педагог – керівник, педагог – середовище, що так само вимагають від вчителя постійної етичної верифікації своїх дій та вчинків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвалини наукових досліджень етичних аспектів педагогічних комунікацій закладені у працях О. Леонтєва, Є. Ільїна, А. Мудрика, В. Кан-Каліка, А. Добровича, В. Грехнєва. Сучасні дослідження у сфері етики педагогічної взаємодії представлені доробками О. Варецької, Л. Хоружої, А. Назарової та інших науковців.

Метою даної статті є висвітлення морально-етичних засад взаємодії педагога з основними учасниками навчально-виховного процесу та зовнішнім середовищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічний процес як спеціально організована динамічна взаємодія викладача та учнів, спрямована на забезпечення їх навчання, виховання та розвитку, може розглядатися як особливий різновид комунікації [8, 27]. За допомогою комунікаційної взаємодії відбувається формування ціннісних орієнтацій, набуття необхідних професійних компетенцій, соціального досвіду, моральних рис і якостей, необхідних для гуманістичної діяльності та досягнення життєвого успіху як самого вчителя, так і його учнів. Таким чином, професія педагога покладає на особу, що її обрала, особливі моральні зобов'язання. Йдеться, насамперед, про педагогічну етику, тобто систему моральних вимог, що постає перед викладачем в його ставленні до самого себе, до своєї професії, до суспільства, до дітей і решти учасників навчально-виховного процесу. Педагог покликаний не лише дати дитині необхідні знання основ наук та певні навички інтелектуальної діяльності, а й спрямувати у відповідне професійне і духовне русло. Він, отже, несе моральну відповідальність за подальшу долю своїх вихованців, «за формування нового суб'єкта життєдіяльності – активного поборника прогресивних змін у суспільстві, морально небайдужої особистості» [6, с. 12].

Ефективна діяльність педагога формується засобами взаємодії, співробітництва, співучасті, а подеколи – і суперництва, створюючи своєрідний мікроклімат взаємин. На наш погляд, педагогічна етика як окрема галузь етичного знання має включати (врегулювати) такі аспекти: а) етична оцінка освітнього середовища; б) моральні принципи педагогічних працівників (професійна мораль); в) моральний клімат у педагогічному колективі; г) зразки етично бездоганної поведінки педагога у професійній та повсякденній діяльності; д) прояви неетичної поведінки у професійній та повсякденній діяльності педагога та способи їх подолання; е) норми педагогічного етикету – ритуалізовані зовнішні норми поведінки педагога.

У рамках цілісної галузі педагогічної етики можна виокремити етику педагогічної взаємодії, яка, у свою чергу, включає ряд компонентів.

1. Етика взаємин педагога з учнями. Особистісно-орієнтований характер навчально-виховної діяльності, активна взаємодія з учнями, передбачають необхідність переорієнтації свідомості вчителів на визнання нових освітніх пріоритетів: поваги до особистості учня та його права на самовизначення, оволодіння відповідними етичними нормами, адекватну поведінку в різних ситуаціях мінливого шкільного життя, які потребують морального вибору. У цьому зв'язку можна виокремити найпоширеніші етичні вимоги у ставленні до особистості учня та взаємодії з ним: визнання прав і свобод особистості учня, суб'єкт-суб'єктне ставлення до співрозмовника, повага до всіх учасників спілкування; педагогічний оптимізм; розуміння душевного стану дитини; емпатійне ставлення до вихованців; ненасильницьке формування потрібних якостей; прагнення підняти авторитет кожного школяра; виявлення інтересу до справ і проблем кожної дитини тощо [10]. Будуючи комунікацію з учнями, вчитель має враховувати також їхні вікові особливості: з молодшими школярами доречними будуть теплі, доброзичливі стосунки; з більш старшими учнями – щирі, дружні, але вимогливі.

2. Етика взаємодії педагога з батьками учнів. Організація взаємодії з батьками учнів – один з основних професійних обов'язків педагога. Навіть за відсутності контактів педагога з батьками учня можливе поєднання їх виховних зусиль, оскільки учень одночасно є об'єктом їх впливу. Стихійні, неорганізовані зусилля щодо цього малоефективні. Тому необхідно координувати старання педагога і батьків учня для максимально ефективного навчальної та виховної діяльності [9].

Специфіка етичних норм у системі відносин «педагог – батьки учня» зумовлена труднощами, розбіжностями та конфліктними ситуаціями, що виникають чи можуть виникнути між ними. Педагогу часто доводиться налагоджувати контакти з батьками, що різняться за віком, освітою, соціальним статусом, моральними якостями. Це вимагає від педагога особливих комунікативних навиків, умінь вибудовувати взаємодію з людьми на основі стійких моральних засад.

Суперечності, що нерідко виникають між педагогом та батьками можуть бути спровоковані труднощами навчально-виховного процесу, різною компетентністю у його організації, неоднаковою поінформованістю щодо індивідуальних особливостей учня, завищеними вимогами батьків до педагога, відсутністю у нього можливостей розвинути взаємини з батьками усіх учнів, різним ставленням до учня (у педагога – ділове, офіційне, у батьків – особистісне, батьківське), нерозумінням обов'язків сторін у виховному процесі, наслідком чого є перекладання відповідальності за невдачі з однієї сторони на іншу. Щоб подолати такі труднощі і суперечності, педагогічна етика рекомендує педагогу глибоко усвідомити свою моральну відповідальність перед батьками за якість навчання і виховання їх дитини, налагоджувати співпрацю з ними, аби уникнути розбіжностей у вимогах до дитини. Педагог не має ображати почуття батьків нетактовною оцінкою здібностей чи моральних якостей дитини. Його обов'язок – сприяти підвищенню авторитету батьків в очах учня, прагнути вдосконалити їх педагогічні погляди, толерантно ставитися до зауважень батьків учня, зважати на їх думку [9]. Таким чином, у взаєминах з батьками учнів учителі покликані стати професійними консультантами і помічниками у вихованні дітей. Для того, щоб виконувати таку роль, учителі мають бути максимально тактовними і етично вивіреними у стосунках з батьками чи особами, які їх замінюють: не повідомляти нікому ситуації сімейного життя без їхньої згоди, розуміти проблеми, які виникають у процесі виховання батьками дітей, допомагати їх розв'язувати, уникати в стосунках із батьками некоректних ситуацій, пов'язаних з грошима тощо.

3. Етика відносин педагога з адміністрацією. Моральні відносини між вчителем і керівником залежно від мети комунікації можуть виступати у формі вертикальних (субординаційних) і горизонтальних (координаційних) зв'язків, що спрямовані, відповідно, на організуючий, мотивуючий, дисциплінарний вплив або на зростання педагогічної майстерності. Зазначимо, що становлення громадянського суспільства, демократизація й децентралізація висувають на перший план координаційні, партнерські відносини. При цьому етичний зміст вертикальних відносин з боку керівника виражається у справедливій вимогливості до своїх підлеглих, прояві особистої моральної культури, зрілості, адекватному застосуванню системи заохочень і покарань, створенні умов для оптимального балансу владного впливу на підлеглих та їх моральної свободи тощо. У свою чергу, підлеглий визначає своє ставлення до керівника за ступенем збігу фактичного й потрібного, що залежать від його морально-професійних якостей та здібностей (вирішення моральних ситуацій, прийняття моральних рішень, ставлення до підлеглих), ступеня взаємної поваги, довіри, вимогливості, морального ставлення з боку підлеглих, їх моральних якостей як стабілізатора відносин на особистісному й колективному рівнях [1, с. 84].

4. Етика відносин з колегами. Професійно-ділове спілкування – необхідна частина людського життя, один з найважливіших типів стосунків з іншими людьми. Уявлення людей про спосіб взаємодії у процесі ділового співробітництва зі своїми колегами всередині колективу також підпорядковані етичним нормам. Залежно від того, як людина розуміє моральні норми, який зміст в них вкладає,

якою мірою враховує їх у спілкуванні, вона може або полегшити професійно-ділове спілкування, зробити його більш ефективним у розв'язанні поставлених задач, або утруднити це спілкування чи навіть зробити його неможливим.

Відносини у системі "педагог – педагог" зазвичай є координаційними й зумовлюються особливостями педагогічної праці. Форми їх вираження можуть бути найрізноманітнішими (авторитет, дружба, товаришування, кругова порука, суперництво, симпатія та антипатія, панібратство тощо) та відбивати ступінь сформованості етичних норм і принципів у членів даного педагогічного колективу. Основні норми і принципи моральної регуляції передбачають, що педагогічний колектив, як і будь-який інший, повинен володіти рядом якостей, серед яких можна назвати: а) злагодженість і згуртованість, що забезпечують взаємодопомогу, підтримку, можливість опертися на колег не тільки в ділових, а й в особистих проблемах; б) атмосферу доброзичливості, в якій педагог може повністю проявити себе і як особистість, і як професіонал; в) чуйність і тактовність, які не переходили б в настирливе, нетактовне втручання в особисте життя; г) терпимість до особливостей і недоліків колег, вміння приймати їх такими, які вони є, цінувати їх індивідуальність.

Етика взаємин педагога з колегами передбачає: а) контроль і координацію власної поведінки, темпераменту, потреб, інтересів, настроїв; б) терпимість до недоліків, шкідливих звичок колег, до поглядів, що дратують, переконань, думок; в) здатність проявляти у взаєминах з колегами тактовність, прагнення до взаєморозуміння, здатність до співчуття, співпереживання; г) вміння не перетворювати ділові розбіжності з колегами в особисту неприязнь і не переносити свої симпатії і антипатії на службові відносини; д) готовність узгоджувати власну точку зору з думкою колег, вести колективний пошук оптимального рішення професійних педагогічних проблем [5, с. 41].

5. Етика відносин із середовищем. Педагог, як і будь-яка людина, активно взаємодіє з усіма компонентами середовища, у якому перебуває. При цьому така взаємодія реалізується у широкому контексті і не обмежується лише освітнім середовищем. Так, педагог як у рамках своєї професійної діяльності, так і поза нею може вступати у широке коло зв'язків із соціальним середовищем (особами, що входять до найближчого кола спілкування підопічних, різноманітними неформальними об'єднаннями та групами дітей і молоді в мікрорайоні навчального закладу, населеному пункті тощо), представниками зацікавлених (взаємодіючих) організацій (державних та муніципальних інституцій, громадських організацій, інших освітніх установ, бізнес-структур, закладів культури, засобів масової інформації тощо). Під час такого роду комунікацій учитель виконує чимало соціальних ролей (інструктора, оцінювача, менеджера, виконавця, співрозмовника, посередника, помічника, психотерапевта, аніматора, зразка академічного мовлення, провідника культури тощо). Кожна роль та ситуація вимагають окремих вмінь та навиків комунікаційної взаємодії, особливого підходу до цільової аудиторії, що потребує врахування під час формулювання і передачі повідомлення мовно-інтелектуального рівня співрозмовника, знаходження тих засобів і форм вираження думки, що адекватно сприймаються одержувачем. Іншими словами, під час спілкування вчитель має дотримуватись соціальних норм, керуватися етичними принципами у своїх діях та вчинках.

Окремо розглянемо взаємодію педагога з інформаційно-соціальним середовищем. Це середовище надає можливість вчителю здійснювати пошук необхідної інформації в базах даних або отримувати її на форумах, спілкуючись з іншими його учасниками, а також використовувати це середовище як дидактичне джерело. Педагог, у свою чергу, може здійснювати публікацію власних матеріалів на форумах та блогах, популяризуючи результати, висновки, доробки тощо [4, с. 49]. Важливим аспектом роботи вчителя, що додає йому можливостей у професійному спілкуванні, є наявність власного регулярно оновлюваного веб-ресурсу. Персональний сайт може включати в себе не тільки портфоліо педагога з його особистими досягненнями, а й певний рівень інтерактивності: від найпростішої форми зворотного зв'язку, до взаємодії щодо інтерактивних уроків та домашніх завдань [2, с. 6]. Можна з упевненістю говорити про те, що особистий простір в мережі дозволяє сучасному вчителю грамотно організувати свою трудову діяльність, реалізовувати досягнення кар'єрного зростання, застосовувати сучасні інформаційні технології у своїй діяльності.

Отже, мережа Інтернет надає педагогу певний спектр засобів для спілкування, проте застосування кожного з них спирається не тільки на наявність технологічних умінь, а й передбачає дотримання правил і норм етичного характеру. З одного боку, йдеться про універсальні правила етичної поведінки в мережі, які охоплюються загальними приписами педагогічної моралі, з іншого – про специфічні етичні норми, що врегульовують різні аспекти взаємодії при використанні певного засобу комунікації (електронної пошти, спілкування на форумах, коментування тощо). Крім того, варто наголосити на етичних аспектах подання і використання інформації в мережі. Інформація, що викладається на веб-ресурсі, повинна відповідати вимогам професійної етики педагога і виключати особисті захоплення, фотографії, думки на «дражливі» соціальні теми. Наповнення сайту слід здійснювати тією інформацією, яка об'єктивно відображає професійний рівень вчителя, створює

сприятливе враження від особистісних якостей педагога і його роботи. Важливо відзначити, що інформація повинна бути саме об'єктивною та достовірною. Окремо варто наголосити на неприйнятності використання різних форм плагіату в методичних, дидактичних, навчальних матеріалах педагога, неприпустимості порушення авторських прав шляхом несанкціонованого використання і розміщення чужих доробків на власному веб-ресурсі. Загалом же можна констатувати, що розробка «цифрової» етики вчителя ще далека від завершення і потребує нових досліджень.

У професійній діяльності педагога зустрічаються випадки більшого чи меншого відхилення від моральних норм, що власне і є неетичною поведінкою. Порушення вчителем педагогічної етики характеризується використанням вербальних образ (особливо щодо зовнішності), фізичних дій (рукоприкладства), намаганнями втрутитися у світ особистісних стосунків, занадто емоційним афектним вираженням оцінок і вимог щодо учнів (у формі крику, погроз) [7, с. 548]. Надзвичайно драгує учнів і маніпулювання оцінками: в журналі – завищена, у щоденнику – занижена, зміна функції оцінки як засобу покарання і залякування, розголошення даних про склад характеру, риси особистості, стан здоров'я дитини, які отримані в результаті різноманітних психолого-педагогічних та медичних досліджень тощо.

Сучасна наука пропонує певний арсенал заходів для забезпечення етичної поведінки педагогічних працівників в рамках закладу освіти.

1. Розробка етичних нормативів. У наш час в деяких державах робляться спроби створити етичний кодекс педагогічного працівника, закріпивши у ньому основні вимоги і принципи педагогічної діяльності. У рамках конкретного навчального закладу кодекс етики педагогічних працівників має включати основні принципи педагогічної етики, культури поведінки педагога, взаємин із учнями (студентами) та іншими учасниками навчально-виховного процесу, відповідальність за неетичну поведінку. Слушною видається думка А. Назарової, про те, що у кодексі етики педагога необхідно також надати визначення «високим моральним якостям», «аморальним вчинкам» та іншим поняттям, які регулюють педагогічну діяльність, але не мають визначення в законодавстві [3, с. 72]. В Україні протягом кількох останніх років у експертному середовищі і навіть на урядовому рівні час від часу обговорюються питання необхідності прийняття офіційного документа, що мав би врегулювати морально-етичні засади діяльності педагогічних працівників. Однак, поки на рівні державних інституцій ці питання залишаються невирішеними, є безліч успішних прикладів закладів вищої і середньої освіти, що затвердили етичні нормативи та впровадили їх у педагогічну практику.

2. Створення етичних структур – різних посад і комітетів, за допомогою яких заклади освіти можуть стимулювати відповідну моральним принципам поведінку співробітників (комітетів з етики, уповноважених з етики тощо). Комітети з етики (уповноважені з етики) можуть утворюватись (призначаються) адміністрацією закладу освіти зі складу співробітників; їх призначення – нагляд за дотриманнями педагогічними працівниками етичних принципів та ухвалення рішень у разі виникнення спірних ситуацій.

3. Створення “гарячих ліній” щодо порушення педагогічними працівниками етичних норм. “Гаряча лінія” – це безкоштовна телефонна служба, за якою педагоги, учні, студенти можуть доповісти про сумнівну поведінку, корупційні дії, несправедливе ставлення педагогічного працівника та/або керівника закладу освіти.

4. Навчання етичній поведінці. Сьогодні вивчення курсу професійної етики часто передбачено програмами підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Мета таких курсів – підняти загальну культуру професійної поведінки, посилити етичну спрямованість дій та вчинків педагогів, утвердити моральну відповідальність особистості.

5. Особистий приклад. Особа, що є моральним авторитетом, формує загальні тренди поведінки у колективі, впливає на мікроклімат взаємин та ступінь етичності вчинків його членів. Приміром, особистий приклад високоетичної поведінки керівника закладу освіти практично завжди спонукає інших педагогічних працівників слідувати новим етичним нормам.

Висновки. Як підсумок, зазначимо, що дії, вчинки, поведінка педагога є зовнішнім відображенням його внутрішнього морального стану, почуттів, переконань, цінностей. Професійна етика педагога окреслюється тими сферами суспільного життя та суспільними групами, які безпосередньо пов'язані з його професійною діяльністю: учні (вихованці), їх батьки, керівники, колеги (педагогічна громадськість). Від рівня етичної детермінації поведінки вчителя залежить комфортність виховного, соціального середовища як для вихованців, батьків, так і для самих педагогів. Можна сказати, що прикметною рисою справжнього педагога є виражена етична спрямованість його особистості, здатність мислити категоріями моралі, діяти у відповідності із моральними нормами, сформована етична компетентність як показник і результат професійно-особистісної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Варецька О. В. Етика педагогічної взаємодії / О.В. Варецька // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах – 2016. – № 51 (104). – С. 80–88.
2. Мартьянов Е. Ю. Этика педагога в интернет-пространстве: методические рекомендации и этические основания создания персональных сайтов учителя / Мартьянов Евгений Юрьевич // Школьная педагогика. – 2015. – №1. – С. 5–8.
3. Назарова А.А. Етичні вимоги до педагогічних працівників // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Право. – 2011. – № 16. – С. 68–75.
4. Онопченко Г. Види взаємодії учасників освітнього інформаційно-соціального середовища / Г. Онопченко // Навчання і виховання обдарованої дитини. – 2015. – № 1. – С. 45–51
5. Професійна етика вищої освіти: Навчальний посібник / А.П. Алексеєнко, К.І. Карпенко, Л.О. Гончаренко, В.В. Дейнека. – Харків: ХНМУ, 2015. – 77 с.
6. Рик С. Педагогічна етика: пошуки нової парадигми / Сергій Рик // Рідна школа. – 2010. – № 12 (грудень). – С. 6–12.
7. Сидоренко В.Х. Специфіка етичного захисту вчителя під час розв'язання педагогічного конфлікту / В.Х.Сидоренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / гол. ред. З.П.Бакум. – Вип. 33. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – С. 547-551.
8. Степаненко С.В. Семантичні бар'єри у структурі педагогічної комунікації / С.В. Степаненко, Н.М. Степаненко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2017. – № 3-4. – С. 27.
9. Тофтул М. Г. Етика: навчальний посібник Електронний ресурс / М. Г. Тофтул. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 416 с. – Режим доступу: // http://pidruchniki.com/39624/etika_ta_estetika/etika.
10. Хорунжа Л.Л. Етика вчителя як детермінанта соціально-психологічного розвитку молодшого школяра. Електронний ресурс / Л.Л. Хорунжа // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2003. – Вип. 4. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/4/visnuk_5.pdf.

REFERENCES

1. Varetska O. V. Etyka pedahohichnoi vzaiemodii / O.V. Varetska // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – 2016. – № 51 (104). – S. 80–88.
2. Martianov E. Iu. Etyka pedahoha v ynternet-prostranstve: metodycheskye rekomendatsyy u etycheskye osnovanyia sozdaniya personalnykh saitov uchytielia / Martianov Evheniy Yurevykh // Shkolnaia pedahohyka. – 2015. – №1. – S. 5–8.
3. Nazarova A.A. Etychni vymohy do pedahohichnykh pratsivnykiv // Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Pravo. – 2011. – № 16. – S. 68–75.
4. Онопченко Н. Выды vzaiemodii uchasykiv osvithnoho informatsiino-sotsialnoho seredovyscha / H. Onopchenko // Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny. – 2015. – № 1. – S. 45–51
5. Profesiina etyka vyshchoi osvity: Navchalnyi posibnyk / A.P. Alekseienko, K.I. Karpenko, L.O. Honcharenko, V.V. Deineka. – Kharkiv: KhNMU, 2015. – 77 s.
6. Ryk S. Pedahohichna etyka: poshuky novoi paradyhmy / Serhii Ryk // Ridna shkola. – 2010. – № 12 (hruden). – S. 6–12.
7. Sydorenko V.Kh. Spetsyfika etychnoho zakhystu vchytelia pid chas rozv'iazannia pedahohichnoho konfliktu / V.Kh.Sydorenko // Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly : zb. nauk. prats / hol. red. Z.P.Bakum. – Vyp. 33. – Kryvyi Rih : KDPU, 2011. – S. 547-551.
8. Stepanenko S.V. Semantychni bar'ery u strukturi pedahohichnoi komunikatsii / S.V. Stepanenko, N. M. Stepanenko // Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka. – 2017. – № 3-4. – S. 27.
9. Toftul M. H. Etyka: navchalnyi posibnyk Elektronnyi resurs / M. H. Toftul. – K.: VTs «Akademii», 2006. – 416 s. – Rezhym dostupu: // http://pidruchniki.com/39624/etika_ta_estetika/etika.
10. Khorunzha L.L. Etyka vchytelia yak determinanta sotsialno-psykholohichnoho rozvytku molodshoho shkoliara. Elektronnyi resurs / L.L. Khorunzha // Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly. – 2003. – Vyp. 4. – Rezhym dostupu: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/4/visnuk_5.pdf.

SERGIY STEPANENKO

NATALIIA STEPANENKO

ETHICAL MEASUREMENT OF PEDAGOGICAL COMMUNICATIONS

In modern conditions of reforming the educational space of Ukraine, the issue of developing the theoretical foundations of the ethics of pedagogical interaction is being actualized. Practical implementation of these principles through the provision of fruitful cooperation between teachers, parents and children is also very important. The cooperation of participants in the pedagogical process should be based on the principles of mutual trust and respect, the achievement of balance of rights and responsibilities in the triangle "child-teachers-parents". Here it is necessary to take into account other aspects of interaction: teacher-teacher, teacher-manager, teacher-environment, which also require from teachers constant ethical verification of actions. So, the purpose of this article is to show the moral and ethical principles of interaction between the teacher and the main participants of the educational process and the environment. The article deals with the moral and ethical principles of interaction of the teacher with other participants in the educational process. This publication reveals the content of communication as a means of forming value orientations, acquisition of professional skills, social experience, moral features and qualities necessary for humanistic activities and

achieving the vital success of both the teacher and his students. The authors examine the essence and components of pedagogical ethics. In the structure of pedagogical ethics as a branch of ethical knowledge, the researchers suggest to highlight the following aspects: the ethical assessment of the educational environment; moral principles of pedagogical workers (professional morality); moral climate in the pedagogical team; examples of the teacher's ethically impeccable behavior in professional and everyday activities; manifestations of unethical behavior in the professional and everyday activities of the teacher and ways to overcome them; norms of pedagogical etiquette as ritualized external norms of behavior of the teacher. In this article, the ethical requirements concerning the interaction of the teacher with students, parents, administration, colleagues and other communicators are systematized and generalized. The authors also focus on the ethical principles of interaction between the teacher and the informational and social environment, defines the basic principles of the network ethics of the teacher. The researchers examine separately the manifestations of the unethical behavior of the teacher, the forms of disturbance of professional ethics by the teacher. The article proposes measures to stimulate the ethical behavior of pedagogical workers in educational institutions, in particular by developing ethical norms, creating ethical structures, hot lines, teaching ethical behavior, a personal example of a leader.

Key words: *pedagogical ethics, pedagogical communication, ethical principles, unethical behavior, ethical code of pedagogical worker.*

Одержано 07.11.2017р